

740
Партія Українських Соціалістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє.“

„Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні.

Написав
М. Михайленко.

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

„Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні.

Вступ.

Ідеї волі пустили таке глибоке коріння в умах і серцях сучасного культурного світа, що навіть російський уряд соромить ся виступати відкрито в ролі гнобителя.

І тому він, ідучи війною проти Австро-Угорщини, простягаючи свої ненаситні руки по її землі, щоби збільшити ними володіння своєї держави, виступає в масці освободителя і видає до народів, які хоче замкнути у всеросійську тюрму, „визвольні маніфести“, в яких голосить, що він несе їм визволення.

Російський уряд — і визвольні маніфести! Уряд держави, яку цілий світ називає „тюрмою народів“, — і визволення народів! Уряд, який так недавно в морі крові затопив змагання народів російської імперії до волі, який цілу державу перемінив в одно велике кладовище з лісом пам'ятників-шибениць, — в ролі освободителя!

Чи може бути більша безсоромність, більша наруга над ідеєю волі?!

А однак тактика російського уряду має також в собі щось відрадне. Видно, навіть російський уряд розуміє, що самої грубої сили, сили гармат, рушниць і штиків, обслуговуваних несвідомою солдатською товпою, за мало, що серед сучасних відносин, де все більше й більше пробиває собі шлях правда і справедливість, треба також моральної сили, сили ідеї. Сеї сили не чує за собою російський уряд і старається закрити недостачу її, видаючи „визвольні маніфести“.

Та дарма, — бо чи хто повірить хоч-би в найгарнійші слова російського уряду?

Його „визвольні маніфести“ свідчать тільки про його непевність свого становища, про його трусість.

А народи, до яких він з тими „визвольними маніфестами“ звертається, можуть відповісти йому словами Шевченка:

„Теплий кожух, тільки шкода —
Не на мене шитий!
А добрее ваше слово
Брехнею підбите!“

Маніфест до Поляків.

Дня 26. ст. ст. липня 1914 р., на засіданню російської Державної Думи, яке було воєнною маніфестацією, голова польського кола в Думі Яронський заявив:

„Поділені територіяльно, ми в своїх почуваннях і симпатіях до Славян повинні творити одну цілість. Дай Боже, щоби славянство під проводом Росії дало Тевтонам таку саму відправу, як перед 5 століттями Польща і Литва дала їм під Грунвальдом. Нехай наша кров і жах братобивчої для нас війни доведуть до з'єдинення розірваного на три частини народу!“

Отся польська заява не була тільки висловом обов'язкових лояльних почувань горожан держави. Провідник польського кола говорив не в імені російських підданих польської народності, тільки в імені цілого польського народу, заявляючи виразно, що хоч він територіяльно розділений, то його почування повинні бути неподільно по стороні „славянської справи“, яку обороняє Росія проти „Тевтонів“, бажаючи славянству під проводом Росії перемоги над Тевтонами і виставляючи як воєнну програму цілого польського народу: „з'єдинення розірваного на три частини народу,“ — очевидно, під патронатом Росії.

Хто слідив за розвитком польської політичної думки в останнім десятилітті, той зрозуміє, що ця польська заява не є нічим випадковим, тільки являється висловом найновішої польської національної програми, за якою стоїть більшість польського народу в усіх трьох державах: оперти політичну будучність польського народу на

польсько-російським порозумінню, вказанім в інтересі обох сторін і цілого славянства з огляду на небезпеку, яка грозить славянському світові від германського світа.

Сю програму проголосив і розвинув у своїй книжці „Niemy, Rosya i kwestya polska“ в 1908 р. тодішній голова польського кола в Думі Роман Дмовський, на основі сеї програми Поляки взяли участь в ново-славянськім конгресі в Празі в тім-же 1908 р., — і вона з надзвичайною швидкістю приєднала собі більшість польських партій у всіх трьох державах; між які поділений польський нарід. Між ин. на основі сеї програми польські партії Східної Галичини, які мали рішачий вплив на польську політику в Галичині, підпирали москвофільство серед українського народу в Галичині проти українських національних змагань.

До війни зазначували своє становище супроти сеї нової польської програми тільки окремі російські партії, — натомість російський уряд мовчав, ведучи далі свого протипольську політику.

Аж з вибухом війни, у відповідь на польську заяву в Думі, російський уряд виступив з маніфестом до Поляків.

Сей маніфест, з датою 1. ст. ст. серпня 1914 р. і підписом головного команданта російської армії вел. кн. Миколи Миколаєвича, в дословнім перекладі звучить:

„Поляки!

Настала хвиля, коли заповітна мрія ваших батьків і дідів може здійснити ся.

Півтора століття тому назад живе тіло Польщі розірвано на кусні, одначе душа її не вмерла. Вона жила надією, що наступить час воскресення польського народу, братнього помиріння його з Великою Росією.

Російські війська несуть вам добру новину того помиріння.

Нехай зникнуть границі, які розрізали на части польський нарід! Нехай він з'єдинить ся під скиптром російського царя!

Під сим скиптром відродиться Польща, свободна в своїй вірі, мові й самоуправі.

Одного жде від вас Росія — такої самої пошани прав тих народностей, з якими звязала вас історія.

З відкритим серцем, з протягнуною по братньому рукою йде вам на зустріч Велика Росія. Вона вірить, що не заржавів меч, який поразив ворога під Грунвальдом.

Від берегів Тихого океану до північних морів ідуть російські війська.

Зоря нового життя встає для вас.

Нехай засияє в тій зорі знак хреста — символ страждання і воскресення народів!

Як бачимо, отсей маніфест є повторенням програми, проголошеної польським представником в Думі. Навіть окремі мотиви, — прим. згадка про Грунвальд, взяті з заяви голови польського кола*). Значить, російський уряд прийняв ту польську програму за свою.

Коли розглянемо маніфест зі становища дотеперішньої історії польсько-російських відносин, то являється він страшним самопониженням російського уряду, самопониженням, яке найліпше характеризує ту його недостачу моральної сили, ту трусість, про яку ми висше згадували.

Бо хто „розірвав на кусні живе тіло Польщі“ — як не російський уряд?! До речі: польська Річ посполита не була живим тілом, тільки державою національного поневолення, що між ин. причинило ся до її упадку. Справді дивне видовище, як той сам російський уряд, який усе голосив, що поділ польської Річи посполитої був потрібний для „визволення руських земель з-під польського гнету“, тепер, забувши своє власне становище, бєть ся в груди за те, що розірвав „живе тіло“ Польщі!

*) Звертаємо на се увагу тому, бо та часть польського табору, яка в теперішній війні веде політичну гру в ціли відбудування Польщі з Австро-Угорщиною й Німеччиною, в своїй пресі іронізувала над вел. кн. Миколою Миколавичем, що він, мовляв, в науці історії Польщі дійшов поки-що тільки до Грунвальду, а нічого не знає про меч Косьцюшка і повстанців з 1830 і 1863 р. Тимчасом вієтре сеї іронії треба би звернути проти голови польського кола в Думі.

І коли маніфест далі висловляє радість, що все таки не вмерла душа Польщі, — то кого він бє по лици як че самого себе, не свою власну півторастолітню політику, яка мала за ціль убити живу душу польського народу?!

І чи не є самопониження, злучене з замиканням очий на дійсність, коли маніфест, говорячи, що польська душа жила надією воскресення польського народу, додає, що Поляки ждали сього воскресення від „братнього помиріння з Великою Росією“?! Адже історія говорить нам що инше, що польський нарід, з малими виїмками, аж до проголошення славянофільсько-русофільського курсу, бачив своє воскресення тільки в розгромі „Великої Росії“! Що більше, в душі кожного Поляка й до нинішнього дня, не вважаючи на зміну політичної програми, жевріє сліпа ненависть і погорда до „варварської Москви“. А маніфест, — пригадуючи того, що коли йому плюнули в очі, він сказав, що дощ паде, — говорить про бажання Поляків братнього помиріння з Росією.

Справді, тільки повною недостатчею моральної сили можна пояснити те самопониження, яке проявляєть ся в маніфесті головного команданта російської армії до Поляків.

І справді, яка гордість десь розпирала польські серця, що „варварська Москва“ в таким самопониженню запобігає польської ласки.

Се — так сказати — моральна риса маніфесту.

А його політична програма?

Маніфест говорить дуже рішучо про потребу з'єдинення цілої Польщі під скиптром російського царя, але за те дуже обережно про відродження Польщі під сим скиптром. Фраза про „відроджену Польщу, свободну в своїй вірі, мові й самоуправі“, така загальна, що про правно-державне становище тої з'єдиненої під скиптром російського царя Польщі нічого певного виводити з неї не можна, бо з однаковим правом можна би на основі сеї фрази говорити прим. про реальну унію Польщі як самостійного державного організму з Росією, як і про зовсім аполітичну національно-культурну автономію.

Таким чином що-до позитивної політичної програми цілий маніфест, се — говорячи словами Шевченка — „великих слів велика сила і більш нічого“.

Вартість сеї й подібних їй обіцянок російського уряду стане ще менша, коли візьмемо під увагу з одного боку традиційну віроломність політики російського уряду (Україна, Фінляндія), з другого-ж централістичні тенденції російського державного будівництва. Доки основним принципом сього будівництва буде централізм, доти автономія одної чи другої частини держави все буде непевна, бо вона не буде відповідати системі державного будівництва і державний централізм усе мати-ме доволі сили впхати її в рами своєї системи.

З окрема що-до польско-російського помиріння не треба випускати з під уваги ще й історично-психологічного моменту. Дотеперішня історія польско-російських відносин спричинила, що кождий Поляк в глибині душі вважає весь російський нарід, не виключаючи й найбільш передових кругів російської інтелігенції, варварами, до яких відносить ся з ненавистю й погордою. З другого боку відношення російських урядових і реакційних кругів до Поляків характеризує брутальність гнобителя, а передові круги російського громадянства справедливо бачать серед польського загалу ворожий демократичним ідеям аристократичний дух. Питаємо, як серед таких відносин можна говорити про справжнє помиріння?!

Очевидно, не наша річ журити ся, чи і як Росія здійснить свій маніфест до Поляків. Тим більше, що сей маніфест не є одностороннім актом, тільки результатом дипломатичного договору між Поляками й Росією, відповідію на проголошену в Думі польську воєнну програму.

А ся польська воєнна програма є знов одною частию тої польської дипломатичної гри на два фронти, яку розпочали Поляки з вибухом війни. Коли одна часть польського політичного табору голосить програму з'єдинення й відродження Польщі під скиптром російського царя, заявляючи, що Польща потрібна як охоронний вал Росії й цілого славянства проти германської навали, — друга часть виставляє

домагання відбудування Польщі (і то в історичних границях!) під протекторатом Австро-Угорщини й Німеччини, аргументуючи, що се потрібне для охорони культури європейського заходу перед російським варварством.

Для характеристики сеї польської дипломатичної гри на два фронти згадаємо, що швидко після оголошення російського маніфесту до Поляків та часть польського табору, яка веде антиросійську дипломатичну гру, оголосила в своїй пресі, що вел. кн. Микола Миколаєвич відкликав маніфест, подаючи за причину участь польських легіонів в австро-угорській армії. Іншими словами: Дивіть ся, як нас переслідує Росія за нашу вірність до Австрії! Тимчасом в дійсности справа представляється ся инакше. Урядове оголошення, яке дало привід до писання про „відкликанне“ маніфесту, звучить так:

„З огляду на лояльне відношення російських Поляків до нашої війни Государ Імператор зволив приказати оголосити всім Посякам, що теперішня війна є визволенням Славян, в тім числі й Поляків, та що він обіцяє, що коли при Божій помочи закінчить війну побідно, то всі части старої Польщі, як німецькі, так австрійські і російські з'єдинить в одну автономну цілість і відродить ся Польща під державною рукою російського государя, наслідком чого Він надіється, що всі Поляки докладуть усіх зусиль, щоби допомогти справі визволення Славян взагалі і з окрема Поляків.

Начальний головний командант заявляє, що він дуже огірчений, що заграничні Полякі організують партії Соколів і виступають з оружжєм проти російських військ. Супроти тих Соколів він буде безпощадний і приказує, як тільки вони попадуть ся в руки, розстрілювати їх як ворогів славянства; їх не буде вважати воюючою стороною“ *).

Як бачимо з сього оголошення, містить воно не відкликання, тільки потвердження і скріплення обіцянки, даної в маніфесті.

*, Перекладено з оголошення, виданого генералом Навроцким з датою: Черновці, 27. августа (9 сентября) 1914.

Щоби вичерпати відношення російського уряду до Поляків у звязку з війною, треба ще згадати про видане рівночасно з маніфестом розпорядження вел. кн. Миколи Миколаєвича, щоби російське військо охороняло особи і маєток Поляків на занятих територіях австрійській і німецькій, так як російських підданих.

Як ми вже зазначили, маніфест вел. кн. Миколи Миколаєвича до Поляків не є одностороннім актом, тільки результатом політичного договору, і тому годі його вважати тільки маневром для піддурення Поляків: вони-ж самі цього хотіли!

А одначе й сей маніфест являєть ся знаменитим причинком до характеристики політики російського уряду. З одного боку, щоб задобрити Поляків, російський уряд посуваєть ся до такого самопониження, що сам себе бє по лиці, осуджуючи свою противпольську політику; з другого-ж боку він в своїй позитивній програмі супроти Польщі дуже рішучо зазначає свої завойовницькі пляни („з'єдиненє Польщі під скриптром російського царя“), натомість дуже обережно висловлюєть ся про правно-державне становище Польщі. Головна річ: з'єдинити під своїм скриптром. А які дати свободи — про се ще подумаємо.

„Тільки дайте себе в руки взяти!“ — як співав Шевченко . . .

Так представляєть ся „визвольний маніфест“ російського уряду до Поляків. Власне визвольного в нїм нічого нема: „великих слів велика сила і більш нічого“, — а натомість є дуже рішуча тенденція загарбати всю Польщу під своє панування.

Маніфест до народів Австрії.

Від маніфесту до Поляків, який був висловом політичного договору між групою польських політиків і російським урядом, основно ріжнить ся маніфест до народів Австрії, виданий — як доносить урядовий комунікат Петербурського Телеграфного Агенства, поміщений в російських газетах з 17. (4.) вересня 1914 р. — вел. кн. Миколою Миколаєвичем

в 9 мовах тих народностей, які заселяють Австро-Угорщину. Згадана різниця лежить по-перше в тім, що сей маніфест являєть ся актом на-скрізь одностороннім, виданим без ніякої не тільки безпосередної, але й посередної участі народів, до яких він звертаєть ся, а по-друге в тім, що в нім не знаходимо навіть тих окрушин позитивної політичної програми, які містять ся в польськїм маніфесті.

Сей маніфест в дословнім перекладі звучить:

„Народи Австро-Угорщини! Віденське правительство видало Росії війну за те, що Росія, вірна своїм історичним заповітам, не могла оставити Сербію безборонною, та допустити її поневоленнє. Народи Австро-Угорщини! Вступаючи на чолі російського війська в границі Австро-Угорщини, іменем великого російського царя оголошую вам, що Росія, яка вже нераз проливала свою кров за визволеннє народів від чужого ярма, не шукає нічого иньшого, як тільки привернення права і справедливости. Вам, народи Австро-Угорщини, вона також несе тепер свободу і здійсненнє ваших народніх змагань. Австро-угорське правительство віками сіяло між вами роздори й ворожнечу, бо тільки на вашій незгоді опирала ся його власть над вами. Навпаки Росія змагає тільки до одного: щоби кождий з вас міг розвивати ся і жити в добрі, зберігаючи дорогоцінну спадщину батьків, мову й віру, і з'єдинений з рідними братами жив у супокою і згоді з сусідами, шануючи їх самобутність. Переконаний, що ви будете всіми силами помагати для осягненнє сеї ціли, закликаю вас зустрічати російські війська як вірних приятелів і борців за ваші найліпші ідеали“.

Коли-б сей маніфест появил ся не як урядове оголошеннє Петербургського Телеграфного Агентства, то можна би думати, що хтось склав його як сатиру на Росію. І справді ліпшої сатири мабуть ніхто не написав би, як отсей маніфест російського головного команданта до народів Австрії.

Отже найперше маємо глупо-хитре твердженнє, ніби-то Австрія видала війну Росії — за те, що та виступила в обороні Сербії, коли тимчасом навіть з того твердженнє виходить зовсім инший дійсний

стан справи: що се Росія — як каже маніфест, ніби то в обороні Сербії — пішла війною на Австрію. Зрештою не тут місце говорити про причини і винувників війни. Тут ми хочемо звернути увагу тільки на той глупо-хитрий викрут в маніфесті головного російського команданта, викрут, який виглядає радше як сатира на „миролюбивість“ Росії.

Або чи не сатирою на Росію являється самохвальба, що Росія „нераз уже проливала свою кров за визволення народів від чужого ярма“?! Ціла історія Росії говорить щось зовсім протилежне: як колишнє московське князівство через поневолювання все нових і нових земель розрослося в теперішню російську імперію — „тюрму народів“, у якій для всіх тих народів відібрала всяку змогу національного розвитку. А навіть ті народи, яких Росія з огляду на міждержавну політику не могла загартувати під своє панування, — маємо на думці балканські народи, яких визволенням усе так хвалить ся Росія, — дуже важко відчують на своїй державній самостійності важку російську руку. Сербія, слухаючи політичних приказів Росії, стала тепер — як заявив на соціалістичних зборах в Софії 7. марта 1915 р. соціалістичний посол сербської скупщини Ляпцевіц — одною великою могилою; Болгарії російська дипломатія і російська преса грозить день-у-день пімстою за „невдячність“. А головний командант російської армії має мідяне чоло говорити, що Росія „нераз уже проливала свою кров за визволення народів від чужого ярма“!

І то серед яких обставин говорить він се? Вступаючи в границі австро-угорської держави, несучи її народам поневолення, яке сьміє називати „свободою і здійсненням їх народніх змагань.“

Російський головний командант ніби-то не знає, що Австро-Угорщина — не Росія. Се народи російської імперії — не виключаючи самого російського народу — можна і треба би визволити з ярма російського уряду, з ярма уряду, який в своїй політиці не числить ся з волею й потребами народів держави і має тільки одну ціль: нищити все, що стоїть йому на перешкоді в його безконтрольнім пануванню.

І коли читати маніфест вел. кн. Миколи Миколаєвича до народів Австро-Угорщини, то здається, неначе великий князь переписав якийсь маніфест російських революціонерів до народів російської імперії, змінивши тільки назву держави.

І тому вийшла перше всего — велика нісенітниця. Бо кого то збирається великий князь визволяти з ярма австро-угорського правительства? Маніфест говорить загально про народи Австрії, значить, відносить ся до всіх народів австро-угорської монархії. Таким чином російський головний командант збирається „визволяти“ також Німців, колись єдино пануючий і доси ще політично найсильніший нарід в австрійській державі, і Мадярів, єдино пануючий нарід в угорській державі, — отже два народи, які власне творять те австро-угорське правительство!

Але коли навіть поминути ті два державні народи Габсбурської монархії і взяти на увагу всі інші, то російське „визволення“ може їм принести тільки відібрання тих прав, якими вони користуються ся.

Не говоримо про Поляків, які користуються ся в австрійській державі більшими правами, ніж се було-би можливе в їх власній національній державі. Бо в Галичині мають вони властиво свою власну національну державу, в якій австрійське центральне правительство не сміє зробити нічого проти їх волі, в якій вони можуть вільно виконувати політичне панування над українським народом і його соками скріпляти свою національну силу, — а крім того мають великий політичний вплив на цілу австрійську державу й цілу Габсбурську монархію.

Про другий славянський нарід, який має великий політичний вплив в австрійській державі, про Чехів, поговоримо низше окремо, щоб на основі російських плянів що-до Чехії показати наглядно, як чеський нарід вийшов би на російським „визволення“.

Окремо поговоримо також про український нарід, до якого вел. кн. Микола Миколаєвич видав окремий маніфест, в яким уважає його за часть ро-

сійського народу і відмовляє йому права на самостійне національне життя.

Та коли взяти котрий-небудь з народів Габсбурської монархії, котрий-небудь з тих народів, що не користують ся повнотою національних прав і чують на собі важку руку національного поневолення, проти якого ведуть боротьбу, — то національне положення навіть такого народу являється ідеалом для недержавних народів російської імперії.

„Свободу мови й віри“ обіцяє народам Австро-Угорщини вел. кн. Микола Миколаєвич. А деж власне найбільше переслідується мова й віра недержавних народів як в Росії?! В Австро-Угорщині всі національні мови користують ся більшою або меншою повнотою прав і тут нема народу, якого мова не мала би хоч обмеженого круга прав у державнім життю, — тимчасом у Росії ані один недержавний народ не має для своєї мови ніяких прав! В Австро-Угорщині всі віри рівноправні і ніхто не дізнає задля віри ані обмежень горожанських прав, ані тим менше переслідувань. А в Росії? Всі віри — крім державні православної — вважають ся чимсь гіршим, менше вартим, ледви толерованим; деякі з них — прим. мойсеєва — потягають для своїх вірних цілий ряд обмежень в горожанських правах; деякі — між ними греко-католицька — зовсім заборонені. Так виглядає „свобода мови й віри“ в російській „тюрмі народів“. І такою „свободою“ хоче головний командант російської армії приєднати для Росії народи Австро-Угорщини, з яких одні вже мають всю повноту національних прав, а другі, дякуючи державній конституції вже цілий круг національних прав здобули і мають законну змогу здобувати далі.

Одначе „свобода мови і віри“ не вичерпує всіх горожанських свобод. А виборче право, а незайманість особи, дому і переписки, а свобода товариств і зборів, живого і друкованого слова, — словом уся та повнота горожанських прав, які складають ся на повяттє новочасної конституційної держави?! І не-вжеж російський головний командант думає, що народи Австро-Угорщини не знають, яка різниця між

конституційним ладом обох держав Габсбурської монархії і між царською Росією, де як за часів явного абсолютизму, так і тепер, коли той абсолютизм старається замаскувати ся псевдоконституціоналізмом, царює самоволя всесильної бюрократії?!

Замість загального і рівного виборчого права і свободи виборів — російську виборчу систему; замість автономії областей — самоволю російських губернаторів; замість усіх горожанських свобод — всевладність російської бюрократії з її недозволенням і закриттям товариств, неможливості зборів (навіть виборчих!), закриттям, конфіскуванням і штрафуванням преси, нічними трусами домів, отвиранням листів, адміністративним засланням і многими премногими іншими „прелестями“ російського життя, — невжеж вел. кн. Микола Миколаєвич може хоч на хвилю думати, що котрий-небудь з народів Австро-Угорщини згодив ся би на таку заміну, на таке „визволення“?!

Навіть Дудикевич і Комп. розуміють, що инакше живеть ся в Австрії, де можна явно організувати партію державної зради в користь Росії, видавати для пропаганди державної зради газети, ширити ту пропаганду через товариства, виступати на парламентарній арені і навіть у суді підчас процесу за державну зраду, демонструвати і з лави оборонців і з лави обвинених своєю солідарністю з приїзжими з Росії явними ворогами австрійської держави, — а инакше в Росії, де адміністрація прийде нічю наче злодій до твоєї хати і без ніякого суду зробить з тобою, що схоче.

І все те, що може дати Росія народам Австро-Угорщини: абсолютистичний державний лад, самоволю бюрократії, русифікаторські супроти всіх недержавних народів змагання з переслідуваннями мови й віри — все те має бути „визволенням“, про яке говорить головний командант російської армії?!

Справді, колись його маніфест буде прикрашувати збірки найвлучніших сатир на російські порядки, як рідкий примір автосатири.

Рівночасно з маніфестом вел. кн. Миколи Миколавича до народів Австро-Угорщини російська преса*) подала звідомлення про цікаву дискусію, яка відбулася в „Чесько-російським Товаристві“ в Москві в чеській справі і яка кидає ярке світло на те, яке „визволення“ готує Росія чеському народови.

Збори були присвячені справі „визволення“ „червоної Руси“, себто австрійської України й Чехії.

Реферат про „визволення Червоної Руси“ мав член товариства Арістов, кореспондент москвофільської львівської „Прикарпатской Руси“.

Прі кінці свого реферату Арістов перейшов до чеської справи, заявляючи, що думка відбудування самостійного чеського королівства при помочи Росії, як про се мріють чеські круги в Росії, являється утопічною, позбавленою всяких реальних основ. Тільки прилучення чеської землі до „Великої Росії“ на основах автономії може бути для російського народу достатньою нагородою за кров, яку він проливає в теперішній війні. Коли-ж чеські організації чи в Росії чи поза границями її захотять домагатися відбудування чеського королівства, тоді всі „руські люди“, між ними й референт, внесуть до відповідних властей меморіал, в яким викажуть, що утворення нової славянської держави грозить повторенням „болгарської невдячності“ та що воно є зовсім непотрібне російському народови.

Можна собі уявити, в яким настрою відомий чеський діяч в Росії Конічек приступив після такої заяви „русского человека“ до другої точки зборів, відчитуючи меморіал, приготовлений московським комітетом на з'їзд чеських організацій, який мав відбутися в половині вересня 1914 р. в Петрограді, — меморіал, який власне містив домагання відбудування чеського королівства, обіцяючи за се Росії військовий і митовий союз.

*) Наші відомости беремо з варшавської газети „Goniec Wieszczny“, ч. 43, 4 з 18. ст. ст. вересня 1914 р., яка покликується на московське „Утро Россіи“.

Після відчитання сього меморіялу розвинула ся жива дискусія, про яку одначе преса не подає докладніших відомостей.

Виступ Арістова в чеській справі дуже ярко характеризує ту „визвольну місію“ Росії, про яку говорить вел. кн. Микола Миколаєвич в своїм маніфесті. Чеська справа розглядається не з становища „визволення чеського народу з чужого ярма“, говорячи словами того маніфесту, — тільки з того становища, яку нагороду має дістати російський народ за пролиту кров і що потрібне російському народови. Ну, і справа рішається так, що самостійна чеська держава російському народови непотрібна, натомість в нагороду за пролиту кров належить ся йому панування над чеським народом, який повинен бути прилучений до „Великої Росії“ на основах автономії.

Сі „основи автономії“, се тільки фіговий листок, який до часу має закрити дійсні наміри Росії. Та хто знає російську історію: зруйнування політичної самостійності України, знесення Конституції Польського Королівства, постійне обмежування автономії Фінляндії, той розуміє, яку вартість мають усякі обіцянки „автономічних основ“ з боку Росії.

Але навіть як би так справді Чехія замість автономічним краєм Австрії, стала автономічною провінцією Росії, — що се означало би для Чехії?!

В Австрії Чехи являються зараз по Німцях і політично і культурно і економічно найсильнішим народом. В Чехії і Моравії являються вони політично пануючим народом, який в своїм розвитку вспів уже настільки визволити ся з-під колишньої німецької переваги, що теперь Німці мусіли перейти в оборонну позицію. А в австрійському парламенті чеська репрезентація представляє таку силу, що правительство все мусить числити ся з нею, чого висловом являється хоч-би факт, що хоч чеська репрезентація не входить в склад парламентарної більшости, в австрійським кабінеті засідають чеські міністри.

Питаємо, чи мала би таке саме становище автономна Чехія в російській державі? Ані сліду чогось

подібного! Чисельно чеський нарід належав би до найменших народців російської імперії, його репрезентація в російській Державній Думі чисельно знаходила ся би десь на самім кінці, його політичне значінне в загально-державних справах рівняло би ся нулю, чеські міністри в російським кабінеті були-би політичною утопією. А сама автономія — які вона мала би гарантії в централістичнім державнім будівництві Росії?!

Значить, в найліпшій разі чеські землі як автономічна провінція Росія втратили би все те політичне значінне, яке чеський нарід має в австрійській державі. В гіршій — натомість дуже правдоподібній — разі на чеській землі лютували би ті самі русифікаційні оргії, які лютують в цілій Росії.

І се має бути „визволення з чужого ярма“?!

Що Росія хотіла би завоювати як найбільше земель австро-угорської держави, се загально звісно (на щастє її воєнна спроможність, як показує більш як піврічний хід війни, не стоїть в ніякім відношенню до її завоювницьких апетитів!); але щоб те завоювання означало визволення, в се навіть не вірить сам вел. кн. Микола Миколаєвич.

Маніфест до „російського народу“ в Австрії.

„Найпростійше“ рішила Росія справу „визволення“ австрійської України, а саме, що український нарід являєть ся частию російського народу і тому прилученне його до Росії являєть ся визволенням його з чужого ярма, завершенням „збирання російської землі“.

Маніфест, який австрійську Україну зрівнює що-до національного поневолення з Україною російською, в перекладі з російської мови звучить:

„Брати!

Творить ся суд Божий.

Терпеливо, з християнською покорою, цілі віки томив ся російський нарід під чужоземним ярмом,

але ані хитрістю ані переслідуваннями не можна було зломити в ній надії свободи.

Як бурливий потік рве каміння, щоби злитись з морем, так нема сили, яка спинила би російський нарід в його пориві до з'єдинення.

Нехай не буде більше поневоленої Руси. Спадщина Володимира Св'ятого, земля Ярослава Осмомисла, князів Данила й Романа, скинувши ярмо, нехай заткне прапор єдиної, великої, неподільної Росії.

Нехай сповниться ся провидіння Боже, яке благословило діло збирачів російської землі.

Нехай Господь допоможе своєму царственному помазанникови Миколі Олександровичеві імператорови всеї Росії завершити діло великого князя Івана Калити.

А ти, многострадална братія Руси, встань на стрічу російського війська.

Визволювані російськи брати!

Всім вам знайдеться місце на лоні Матери Росії. Не кривдячи мирних людей якої-небудь народности, не бачучи свого щастя в пригніченню чужоземців, як се робили Шваби, зверніть свій меч на ворога, а серця свої до Бога з молитвою за Росію, за російського царя!

Сей маніфест так „просто“ рішає „визволення“ українського народу, що вистане сказати про нього тільки кілька слів. Він каже до українського народу: „Ти не є окремий український нарід, тільки частина російського народу! Відриваючи тебе від держави, яка давала тобі змогу самостійного національного розвитку, забороняючи тобі далі розвивати свою національність, видбираючи тобі твою рідну мову і прадідну віру, руйнуючи весь дотеперішній доробок твого національного життя, накидуючи тобі російську мову й урядове російське православ'я, примушуючи тебе насильством стати частиною російського народу, — ми тебе визволяємо!“

Так говорить маніфест головного російського команданта до українського народу в Австрії на занятій російською армією території, — говорить те саме, що від Переяславського договору і до ниніш-

нього дня через 250 літ здійснює політика російського уряду супроти 30 мільйонів українського народу в Росії.

А за словами пішли діла. Під обухом російського воєнного правління все українське життя замерло. Політичні партії опинилися на еміграції, щоби уникнути підстави російського уряду та його прислужників — ренегатів-москвофілів і щоби мати вільну руку в веденню української національної політики. Товариства — політичні, просвітні, економічні — розв'язано. Пресу заборонено, на всі українські видання наложено арешт, усуваючи їх з книгарського й бібліотечного обороту. Українській мові відібрано не тільки всі правно-публичні права, якими вона користувалася на основі австрійського державного ладу, але заборонено її навіть в приватній кореспонденції.

Не минула важка рука російського воєнного правління й віри українського народу в Галичині. Голову греко-католицької церкви, до якої належить український нарід в Галичині, галицького митрополита гр. Андрія Шептицького вивезено з його столиці у Львові до Курска, а вірних греко-католицької церкви російське воєнне правління при помочи хмари православних попів, які мов саранча під проводом черносотенного архиєрея Євлогія налетіли на нещасний край, „навертає“ на урядове російське православ'є, вивозячи „непокірних“ греко-католицьких сьвящеників на заслання.

Так російське воєнне правління шанує „дорогоцінну спадщину батьків, мову і віру“ українського народу на занятій території. Російський головний командант одним почерком пера рішає, що рідна мова і віра українського народу — не ті, які він доси вважав своїми рідними, за яких права вів важку боротьбу з польськими гнобителями, яким здобув цілий ряд прав. Ні, все те має бути зруйноване, і український нарід мусить признати своєю рідною мовою — навіть всупереч ученій повазі Петербурської Імператорської Академії Наук — мову російську, якої зовсім не розуміє і яка йому зовсім чужа, а своєю вірою чуже йому російське урядове православ'є.

Одним почерком пера відібрати чотиром мільонам людей їх мову й віру, зруйнувати все те, чим доси жила їх душа, — чи може бути більше варварство не тільки в ХХ. століттю, але на протязі цілого історичного життя народів?!

Так виглядає російське „визволення“ українського народу.

Маніфест вел. кн. Микола Миколаєвича говорить ясно, в якій цілі Росія хоче відібрати від Австрії українську територію: Микола II. хоче таким чином завершити „збирання російської землі“, сподіваючи ся, що так вдасть ся йому осягнути ту політичну ціль, яку мав на увазі Адрій Боголюбський, руйнуючи Київ, і Олексій Михайлович та його наслідники аж до нинішнього дня, допускаючи ся віроломства супроти Переяславського договору: опанувати південні українські землі і накинути їм національність північно-руського, московського політичного центра.

Ся політика руйнування самотійного життя українського народу, вбивання його національної душі, яку російській уряд уже півтретя століття провадить супроти російської України і якої тепер зазнає на собі українська територія Австрії, називають ся в маніфесті російського команданта „визволенням“.

Російське поступове громадянство — на послугах російського уряду.

При всій своїй безсоромности „визвольні маніфести“ російського уряду — нічого дивного. Так само нікого не дивують його насильства над українським народом на занятій українській території Австрії. Адже всі знають, що таке російський уряд і чого від нього можна сподівати ся!

Та що дивує, і до того болюче дивує, — се те, що на послугу російському урядови в його завойовницьких змаганнях в теперішній війні стало російське поступове громадянство. Те саме громадянство, яким начинені всі російські тюрми, для якого росій-

ський уряд покрив цілу державу лісом шибениць, якого кровю полита вся царська імперія, якого кістки прикривають сибірські могили, те громадянство, яке душить ся в царській державі-тюрмі, силуючи ся даром розвалити її міцні стіни, — воно тепер в один голос з маніфестами вел. кн. Микола Миколаєвича і гадючо-націоналістичної преси бє в великий дзвін про „визвольну місію“ Росії в теперішній війні.

Коли-б так позбирати всі голоси російської поступової преси — легальної і нелегальної — про ту „визвольну місію“ імперії Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєвича, то перед нашими очима стала би страшна картина якоїсь масової психози, в якій вчорашні вороги царської Росії сьогодні старають ся з усіх сил переконати сьвіт, що та царська Росія може сповнити якусь „визвольну місію“.

Для ілюстрації сеї психози наведемо пару примірів.

Перед нами „Вѣстникъ Европы“, відомий ліберальний журнал, який власне сього року вступив у 50-ий рік видавництва, отже має за собою півстолітню традицію боротьби за свободу і справедливість серед важких обставин російського життя. І в сїм журналі, якого видавцем є відомий в цілїм культурнім сьвіті речник російського лібералізму професор Максим Ковалевський, а співробітниками найвизначніші ліберальні професори, учені й публіцисти, знаходить ся в книжці за вересень 1914 р. стаття К. Арсеньева, також відомого російського ліберального публіциста, п. н. „Война и национальности“, в якій автор ось як коментує „визвольні маніфести“ російського уряду:

„Для всіх штучно розділених племен, які живуть по обох сторонах нашої західної границі, відкривають ся вигляди на лїпшу будучність. Рівночасно зі збільшеннєм шанс успіху на полі бою росте надія на розвиток вперед без перешкод у мирний час“.

Се говорить автор, маючи на увазі також маніфест вел. кн. Миколи Миколаєвича до „російського народу“ в Австрії, отже розуміючи добре, що з'єди-

нення українського народу під російським пануванням означало би зруйнування всего дорібку українського національного життя в Австрії і підання цілого українського народу під ту русифікаторську систему, під якою стогнав доси український нарід в Росії. І знаючи се, ліберальний автор, який певне дуже дорожить своєю політичною чесністю, мав совість написати, що для українського народу „відкривають ся надії на ліпшу будучність, що прилучення його австрійської частини до Росії збільшує надію „на розвиток вперед без перешкод у мирний час“. Невжеж не відізвала ся совість автора, не здригнула ся його рука при писанню сих слів, не вжеж не подумав він, що він пише смертний прилюд суд своїй політичній чесности?!

Ми є сьвідками трагічного процесу, як дві душі борються ся з собою в російським поступовім громадянстві. Пишучи про війну, російська преса разом з „визвольними маніфестами“ російського уряду та гадючо-націоналістичною пресою голосить про „визвольну місію“ Росії, а рівночасно, переходячи на поле внутрішньої політики, мусить австрійських українців брати в оборону перед тим русифікаторським режимом, який принесло їм російське визволення. Мілюков у „Рѣчи“, Кокошкін в „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ з громадянською відвагою, якій треба віддати повну пошану, протестують проти руйнування українського національного життя в Галичині, даючи рівночасно ярке сьвідощтво, чого варта та російська „визвольна місія“, про яку пишесть ся в звязку з війною в тих самих газетах.

Нам можуть сказати, що все се робить ся під примусом. Але ми занадто знаємо й цїнимо політичну чесність російського поступового громадянства, щоби повірити в се. Уряд може йому замкнути уста, але щоб уряд мав силу заставити його говорити проти совісти, — в се ми не повіримо.

Зрештою таку саму появу згаданої психози зустрічаємо також в кругах російської революційної еміграції, на яку російський уряд не може впливати примусом, яка за ціль життя поставила собі власне боротьбу з російським урядом.

Між російськими соціальними демократами, соціалістами-революціонерами, анархістами бачимо визначних діячів і цілі групи, які разом з вел. кн. Миколою Миколаєвичем і гадючо-націоналістичною пресою говорять про „визвольну місію“ царської Росії, голосять, що перемога Миколи II. буде перемогою свободи над німецьким милітаризмом, і навіть проливають свою кров у рядах добровольців французької армії. А „особистий ворог“ Миколи II. Володимир Бурцев вибрався навіть у добровольці російської армії, тільки його патріотичним намірам стала на перешкоді російська тюрма.

Що більше, навіть ті буцім-то „непримиримі“, що ставлять ся негативно до патріотичного становища соціалістичних партій окремих держав у теперішній війні, стверджують упадок дотеперішнього Інтернаціоналу і мріють про новий Інтернаціонал, Інтернаціонал справжньої соціальної революції, в своїй критиці аж до гидкості тенденційно ошаджують і вибілюють російську імперію, імперію Миколи II. і „Столипінських краваток“, як один з кадетських бесідник назвав у Думі шибеничний стричок. Ярким приміром сеї тенденційности являється брошура Л. Троцького і. н.

Для ілюстрації сих настроїв серед російської революційної еміграції виберемо найяскравіший примір: голос 72-літнього патріарха російської революції, інтернаціонального теоретика новочасного анархізму, чоловіка, звісного в цілїм світі з евангельської політичної чесности, Петра Крапоткіна.

В статті, поміщеній в англійськїм анархістичнїм органі „Freedom“ (Лондон, жовтень 1914 р.) і російськїм анархістичнїм органі „Голосъ Труда“ (Нью Йорк, ч. 9. з 30. жовтня 1914 р.) Крапоткін яркими красками малює небезпеку, яка буцім-то грозить від німецького милітаризму демократичним державам Західної Європи (Швейцарії, Бельгії, Франції, Англії) і їх дальшому розвитку в напрямі здійснювання ідей свободи і справедливости, заявляючи, що в теперішню хвилю найголовнішою задачею всіх прїятелїв свободи мусить бути викинення німецької

армії з занятої території Бельгії і Франції і взагалі перемога над Німеччиною.

А що перемога над Німеччиною означає рівночасно перемогу Росії на європейському Сході, Крапоткін, переходячи до „російської небезпеки“, ось якими ясними красками вибілює Росію:

„Чи не слід подумати, що теперішня війна, в якій всі партії в Росії однодушно з'єдинилися проти спільного ворога, зробить неможливим поворот до самодержав'я? А хто слідив серйозно за революційним рухом в Росії в 1905 р., той знає, які ідеї панували в першій і другій Державній Думі, вибраних при порівнюючих свободних умовах. Відомо, що повна автономія для всіх складових частин імперії була основною точкою програм всіх ліберальних і радикальних партій. Що більше, Фінляндія здійснила тоді фактично революційним шляхом демократичну автономію і Дума одобрила той переворот.

В кінці всі ті, що знають Росію та її еволюцію в останніх літах, без сумніву відчують, що самодержав'є ніколи не буде повернене в тих формах, в яких воно існувало до 1905 р., та що російська конституція ніколи не зможе прийняти ті імперіалістичні форми і дух, якими переняте парламентарне правління в Німеччині. Що-до нас, що знаємо Росію всередині, то ми переконані, що Росіяни нездібні стати агресивним воюючим народом подібно Німцям. Вся російська історія показує нам це; в кінці переміна Росії в Федерацію національностей робить неможливим розвиток воюючого духа“.

На ці висновки Крапоткіна дала добру відповідь редакція „Голоса Труда“, заявляючи:

„Що-до питання, що російське самодержав'є на випадок перемоги вступить на шлях реформ, ми остаємо далі на тій становищі, що навіть політичний поступ Росії, не говорячи вже про соціальний, можна досягнути тільки шляхом революційної національної боротьби“.

Нам остається сказати ще кілька слів про ілюзії Крапоткіна що-до будучности народів Росії.

Знаючи російські політичні партії і їх програми в теорії і практиці, ми просто не розуміємо, як може

Крапоткін з такою певністю говорити про „переміну Росії в Федерацію національностей“, як коли-б се була справа нинішнього або завтрашнього дня. Адже Крапоткін бажає побіди Англії, Франції і Росії. Невже-ж він думає, що після переміни Росії Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєвича може перемінити ся в федерацію національностей?! Що більше, навіть коли-б політична власть у Росії справді перейшла в руки ліберальних, радикальних і соціалістичних партій, навіть на той випадок думка Крапоткіна позбавлена реальних основ. В цілїм російськїм громадянстві нема ані одного політичного напрямку, ані одної політичної партії, — хіба з винятком односторонніх Крапоткіна, — яка вважала би за свою ціль переміну Росії з централістичної держави на федерацію національностей.

Коли ходить о лібералів, то про се дуже ясно висловив ся перед роком у Думі Мілюков у своїй промові з приводу заборони Шевченкового ювілею. Він виразно заявив, що принципи автономії і федерації, як їх розуміли і проповідували Герцен, Бакунін, Драгоманов, являють ся тепер анахронізмом і про приміненнє їх в державнім будівництві російської імперії не може бути мови. Яснійше висловити ся годі. Російські ліберали признають автономію Фінляндії, готові признати автономію Польщі, але щоб цілу імперію перемінити в федерацію автономних областей, се вважають вони шкідливою утопією.

А коли ходить о російську соціальну демократію, то чей-же не треба Крапоткінови доказувати, як вороже ставить ся вона до ідей автономії і федерації.

З окрема що-до України, то поважна група російського поступового громадянства стоїть на становищі російського уряду, що ніякого окремого українського народу нема, а друга група, яка вважає себе українофільською, ще сама як слід не знає, на яке становище стати в українській справі, і коли виступає в обороні українського національного руху, то представляє його радше як нешкідливий романтичний провінціалізм в роді прованського провін-

ціалізму у Франції, ніж як національний рух в політичній значінню. Неясне представлення в сій справі також у Крапоткіна; по крайній мірі виходить се з його історії російської літератури, де він заявляє, що Гоголь добре зробив, що писав не по українськи, а по російськи, і зачисляє Шевченка до „менше визначних“ російських поетів.

І де тут реальні основи говорити про переміну Росії в федерацію національностей. Правда, національності хочуть, але Росія — і то не тільки Росія Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєва, але також Росія Мілюкова, Плеханова й ин. лібералів, радикалів і соціяїстів — не хоче . . .

А Крапоткін каже нам вірити, що Росія завтра перемінить ся в Федерацію національностей і домагаєть ся від всіх ліберальних, радикальних і соціалістичних партій культурного світа, щоб вони, надіючи ся переміни Росії в Федерацію національностей, віддали свої симпатії Росії Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєвича.

Або чи се просто не обидно, коли чоловік такої міри як Крапоткін хоче нас запевнити, що вся російська історія показує, що російський нарід нездібний стати агресивним воюючим народом подібно німцям. Даруйте, але се вже нагадує маніфест вел. кн. Миколи Миколаєвича з запевненнями, що Росія не раз проливала свою кров за визволення народів, що вона хоче тільки правди і справедливості, що вона несе народам Австро-Угорщини визволення.

„Вся російська історія показує!“ — запевняє Крапоткін. Так, вся російська історія показує, як невеличке московське князівство, власне дякуючи своїй воюючій агресивності, загортало все нові й нові землі, здавляло на них всякі прояви самостійного життя, аж розросло ся в теперішню імперію. Вся російська історія показує, що нема другого народу в культурнім світі, який проявляв би таку воюючу агресивність, який так безпощадно давив би все, що зустрів на своїм шляху, і який тою агресивністю осягнув би такі результати, як власне російський нарід. Теоретик анархізму повинен се особливо добре знати. А Крапоткін хоче нас пере-

конати, що Україна, Польща, Фінляндія, Закавказь, Сибір, що всі ті краї народи добровільно опинили ся в тюрмі народів Миколи II.

Закінченнє.

З усього сказаного бачимо, що не тільки російський уряд свої завойовницькі змагання стараєть ся прикрити маскою „визвольної місії“, але що також російське поступове громадянство, не виключаючи діячів навіть такого крайне лівого напрямку як анархізм, під впливом теперішньої війни помирило ся з російським урядом і робить рекляму його „визвольній місії“.

Так стали ми свідками справді трагічного видовища: ті самі люди, які ще вчора вели завзяту боротьбу проти російського уряду, голосячи на цілий світ, що вони душать ся в тій тюрмі, якою являється сучасна російська імперія, — нині хотять нас переконати, що та сама імперія може принести иншим свободу. Вчора вони самі нас переконували, що імперія Миколи II. являється тюрмою не тільки для недержавних народів, але і для російського народу, а сьогодні хотять нас переконати, що армія Миколи II. бореть ся за свободу!

Ми розуміємо, що серед теперішніх обставин російському поступовому громадянству може видатися меншим злом дальше пануваннє Миколи II. з цілим режимом маскованого абсолютизму, ніж програна війна.

Але нехай воно не стараєть ся переконати нас, що пануваннє Миколи II. несе кому-небудь визволеннє, свободу.

Коли не можете говорити правди, то мовчіть! А не пляміть ваших чесних уст брехнею, яка буде на віки свідчити проти вас!

Бо коли-б так справді Росія Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєвича в теперішній війні завоювала би нові землі — по вашому: здійснила своєю

„визвольну місію — чи могли би ви перед тими народами взяти відповідальність за ту долю, яка їх жде, за долю, яку ви безсильні облекшити?!

„Визвольним маніфестам“ царя і його слуг ніхто не вірить. Невжеж найліпші представники російського поступового громадянства, яких доси цілий світ шанував за їх геройську боротьбу проти царського уряду, хотять тепер стати сліпим орудєм Миколи II. і вел. кн. Миколи Миколаєвича?!

Вийшла з друку брошура:

М. Михайленка: Національне питання в Росії й війна.

Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; VI. Український нарід і теперішня війна.

Друкується брошура **Юрія Ручки: Російські соціалісти й теперішня війна.**

Зміст: Передмова; Вступ — Характеристика російського соціалістичного руху; I. Російські соціалісти й теперішня війна; II. Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав. IV. Висновки.

Додаток: Погляди німецького соціалістичного носла Др. Ленша про будучність царіату.

(Брошура ся вийде в мові українській, німецькій, російській).

Друкується брошура **Юрія Ручки: Французькі соціалісти й війна.**

Зміст: I. Погляди французьких соціалістів на війну й їх діяльність за удержанням мира; II. Війна; III. По вибуху війни; IV. Дотеперішні наслідки політики реванжу; V. Що повинні робити тепер французькі соціалісти?

Незабаром вийдуть :

Іван Сокира

Хай Європа казачіє!

Зміст: В ярмі панславізму! — Експозитура царату на Балкані? — Забороло против московської небезпеки. — Чи помирились з царом? — Пасерб російського соціалізму. — Марінізм — чи мілітаризм? — Воєнні троюдники? — Опікун брехні? — Новий інтернаціонал? — Закінченє.

Вільгельм Лібкнехт.

Чи Європа має скозачіти?

Переклав з другого німецького видання (О. Х.)

Змість: Передне слово. — Сором Європи. — Війна на сході. — Завіщанє Петра Великого. — Війна на овиді. — До політичної ситуації. — Політичне положенє. — Слово до німецьких соціал-демократів. — Чотири тижні пізнійше.

Війна а революція.

Карський-Маркович.

Зміст:

Застій господарського життя в наслідок мобілізації.
Міжнародна виміна товарів а війна.
Грошева і кредитова господарка у війні.
Наслідки спиненя обігу гроша.
Війна а революція.

Едвард Бернштайн.

Інтернаціоналка

робітничої класи а європейська війна.

Переклав з німецького О. М.

1. Залишенє масових страйків проти війни.
 2. Завдання соціалістів в парламентах а війна.
 3. Інтернаціональна соціалдемократія а російсько-австрійсько-сербський конфлікт.
 4. Соціалдемократія в парламентах Німеччини і Франції а європейська війна.
 5. Бельгійська робітнича партія а війна.
 6. Робітничі партії Англії а війна.
 7. Соціалісти Сербії і Росії а війна.
 8. Становище робітничих партій в нейтральних державах а війна.
 9. Вигляд.
 10. Додаток: а) Становище російських, українських, польської, чеської, румунської, сербської і болгарської соціалдемократичної партії, б) Становище німецької соціалдемократії в справі бюджету в воєннім році.
-